GENERATIV SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TA'LIM OLUVCHINING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Nosirova Ziyoda Sherzodbek qizi
Tadqiqotchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada generativ sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish asosida ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik va didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Generativ sun'iy intellektning muammoli vaziyatlarni yaratish, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash, dalillarni tahlil qilish va muqobil yechimlarni ishlab chiqishdagi imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: generativ sun'iy intellekt, mustaqil fikrlash, tanqidiy tafakkur, muammoli ta'lim, refleksiya, raqamli pedagogika, intellektual faollik, ta'lim oluvchi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda, ta'lim oluvchining mustaqil fikrlashi, axborotni tahlil qilishi va asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish masalasini dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Ayniqsa, generativ sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim jarayonida axborotni izlash, qayta ishlash, muammolarga yechim topish va yangi g'oyalarni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq ushbu texnologiyalarning ta'limga joriy etilishi o'z-o'zidan mustaqil fikrlashning rivojlanishini ta'minlamaydi. Aksincha, sun'iy intellekt tomonidan tayyorlangan javoblarni tekshirmasdan qabul qilish ta'lim oluvchining izlanish faoliyatini cheklashi mumkin. Shu sababli generativ sun'iy intellektdan foydalanishning pedagogik mohiyati uni tayyor bilim beruvchi vosita sifatida emas, balki mustaqil fikrlashni faollashtiruvchi intellektual hamkor sifatida tashkil etishda namoyon bo'ladi. Mustaqil fikrlash insonning mavjud bilim va tajribasiga tayangan holda muammolarni anglash, axborotni tahlil qilish, dalillarni baholash, turli qarashlarni qiyoslash hamda shaxsiy xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Ushbu jarayon ta'lim oluvchidan faqat ma'lumotlarni eslab qolishni emas, balki ularning mazmunini anglash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va o'z nuqtayi nazarini asoslashni talab etadi. Shu jihatdan mustaqil fikrlash tanqidiy va ijodiy tafakkur bilan uzviy bog'liq. Tanqidiy tafakkur axborotning ishonchliligi va mantiqiy asoslarini tekshirishga xizmat qilsa, ijodiy tafakkur muqobil g'oyalar va yangi yechimlarni ishlab chiqishga yo'naltiriladi. Generativ sun'iy intellekt ushbu jarayonlarni tashkil etishda ta'lim oluvchiga qo'shimcha imkoniyatlar yaratishi mumkin.

Generativ sun'iy intellekt matn, tasvir, dasturiy kod va boshqa turdagi mazmunni foydalanuvchi so'rovlari asosida yaratadigan texnologiyalar majmuasidir. ChatGPT kabi tizimlar murakkab tushunchalarni izohlash, muammoga turli nuqtayi nazardan yondashish, savollar ishlab chiqish va muqobil yechimlarni taklif qilish imkoniyatiga ega. Biroq bunday tizimlarning javoblari har doim ham to'g'ri, to'liq yoki ishonchli bo'lavermaydi. Shuning uchun ta'lim oluvchi sun'iy intellekt taqdim etgan ma'lumotni yakuniy haqiqat sifatida emas, balki tekshirish, tahlil qilish va baholash talab etiladigan axborot manbasi sifatida qabul qilishi lozim. Tadqiqotchilar fikrlari ham sun'iy intellektning ta'limdagi o'rni masalasiga ko'p qirrali yondashish zarurligini ko'rsatadi. Masalan, R.Luckin va hammualliflar sun'iy intellektning ta'lim jarayonida o'quv faoliyatini qo'llab-quvvatlash, individual ehtiyojlarga mos yordam ko'rsatish va o'qitish imkoniyatlarini kengaytirish salohiyatiga e'tibor qaratadilar. Ularning yondashuvidan kelib chiqib, sun'iy intellektning pedagogik qiymati faqat axborotni tezkor taqdim etish bilan emas, balki ta'lim oluvchining fikrlash faoliyatini qo'llab-quvvatlash bilan ham belgilanadi. UNESCO tomonidan 2023-yilda e'lon qilingan generativ sun'iy intellektdan ta'lim va ilmiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tadqiqotlarda foydalanishga oid qo‘llanmada ham inson manfaatlari, pedagogik maqsadga muvofiqlik, ma’lumotlarning ishonchliligi va inson nazoratini ta’minlash masalalari muhim tamoyillar sifatida ko‘rsatilgan.

Generativ sun’iy intellekt asosida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning birinchi pedagogik imkoniyati muammoli vaziyatlarni modellashtirish bilan bog‘liq. O‘qituvchi ta’lim oluvchiga muayyan muammo yuzasidan dastlab mustaqil fikr bildirishni, keyin esa sun’iy intellektdan boshqa yechimlarni taklif qilishni so‘rashi mumkin. Shundan so‘ng ta’lim oluvchi o‘z qarashlarini sun’iy intellekt javoblari bilan taqqoslab, ularning kuchli va zaif jihatlarini aniqlaydi. Masalan, ekologik muammoni hal etishga doir topshiriqda ta’lim oluvchi avval o‘z yechimini ishlab chiqadi, keyin sun’iy intellektdan uchta muqobil taklif oladi va ularni iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik mezonlar asosida baholaydi. Bunday faoliyat tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ra, mustaqil mulohaza yuritish va dalillarga asoslangan qaror chiqarishni talab qiladi.

Ikkinchi imkoniyat savol berish madaniyatini rivojlantirishda namoyon bo‘ladi. Mustaqil fikrlashning muhim belgilaridan biri muammoni to‘g‘ri qo‘yish va uning mohiyatini ochib beradigan savollarni shakllantirishdir. Generativ sun’iy intellekt ta’lim oluvchiga bir masala yuzasidan aniqlashtiruvchi, tahliliy va baholovchi savollar tuzishda yordam berishi mumkin. Biroq savollarni shunchaki tizimdan olish emas, balki ularning mantiqiyligini baholash, zarur bo‘lsa, qayta ishlab chiqish muhimdir. Masalan, o‘qituvchi “Sun’iy intellektning ta’limga ta’siri qanday?” degan umumiy savol o‘rniga “Generativ sun’iy intellekt qaysi sharoitlarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va qaysi holatlarda uni cheklashi mumkin?” kabi tahliliy savolni taklif qilishi mumkin. Bu yondashuv ta’lim oluvchini masalaning ijobiy va salbiy jihatlarini birgalikda ko‘rib chiqishga undaydi.

Uchinchi imkoniyat dalillarni tahlil qilish va axborotning ishonchliligini baholash bilan belgilanadi. Generativ sun’iy intellekt ayrim hollarda noto‘g‘ri faktlar, tekshirilmagan ma’lumotlar yoki mavjud bo‘lmagan manbalarni taqdim etishi mumkin. Shu sababli ta’lim jarayonida sun’iy intellekt javoblarini ishonchli ilmiy adabiyotlar, rasmiy hujjatlar va boshqa tekshiriladigan manbalar bilan qiyoslash topshiriqlarini qo‘llash maqsadga muvofiq. Bunda ta’lim oluvchi ma’lumotning manbasini aniqlash, dalil va fikrni farqlash, qarama-qarshi nuqtayi nazarlarni tahlil qilish hamda o‘z xulosasini asoslashga o‘rganadi. Natijada sun’iy intellektdan foydalanish axborotni passiv iste’mol qilish vositasidan uni tanqidiy o‘rganish muhitiga aylanadi.

To‘rtinchi imkoniyat refleksiv faoliyatni tashkil etish bilan bog‘liq. Ta’lim oluvchi topshiriqni bajarish jarayonida qanday fikrlaganini, qaysi dalillarga tayanganini, qaysi jihatlarda qiynalganini va sun’iy intellekt takliflaridan qanday foydalanganini tahlil qilishi lozim. Buning uchun dars yakunida “Dastlabki fikrim qanday edi?”, “Sun’iy intellekt javobining qaysi qismini qabul qildim va nima sababdan?”, “Qaysi ma’lumotni boshqa manba orqali tekshirdim?” kabi savollardan foydalanish mumkin. Bunday refleksiya ta’lim oluvchining o‘z fikrlash jarayonini anglashiga va keyingi faoliyatini ongli rejalashtirishiga yordam beradi.

Mazkur imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun generativ sun’iy intellekt bilan ishlashni aniq pedagogik ketma-ketlik asosida tashkil etish lozim. Ushbu maqola doirasida quyidagi mualliflikka oid amaliy modelni taklif qilish mumkin: mustaqil fikrni shakllantirish – sun’iy intellekt yordamida muqobil qarashlarni olish – axborotni tekshirish – dalillarni qiyosiy tahlil qilish – mustaqil xulosa chiqarish – refleksiv baholash. Modelning o‘ziga xos jihati shundaki, sun’iy intellektdan foydalanish ta’lim oluvchining dastlabki mustaqil fikridan keyin amalga oshiriladi. Bu tartib tayyor javobning talaba fikriga bevosita ta’sirini kamaytirish va uning shaxsiy mulohazasini saqlashga xizmat qilishi mumkin. Biroq

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

modelning samaradorligi alohida tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilishi zarur. Mazkur jarayonda o‘qituvchining vazifasi ham o‘zgaradi. U faqat bilim beruvchi emas, balki muammoli vaziyatlarni yaratuvchi, savol berishga yo‘naltiruvchi, axborot manbalarini tekshirishni tashkil etuvchi va ta’lim oluvchining mustaqil xulosalarini baholovchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. Baholashda faqat yakuniy javobning to‘g‘riligiga emas, balki fikrning mustaqilligi, dalillarning asoslanganligi, muqobil qarashlarning hisobga olinishi, axborotning tekshirilishi va refleksiya sifatiga ham e’tibor qaratish lozim. Shuningdek, ta’lim oluvchilarga sun’iy intellektdan foydalanilgan holatlarni ochiq ko‘rsatish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va akademik halollik talablariga rioya etish qoidalari tushuntirilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, generativ sun’iy intellekt ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Biroq ushbu imkoniyatlar texnologiyaning o‘zi bilan emas, undan foydalanish maqsadi, topshiriqlarning mazmuni va pedagogik boshqaruv sifati bilan belgilanadi. Sun’iy intellekt tayyor javobni ko‘chirib olish vositasi sifatida qo‘llanilganda mustaqil fikrlash uchun zarur bo‘lgan izlanish faoliyati susayishi mumkin. Aksincha, undan muqobil fikrlarni olish, dalillarni tekshirish, qarashlarni taqqoslash va o‘z xulosasini asoslash maqsadida foydalanish ta’lim oluvchining tanqidiy hamda ijodiy tafakkurini faollashtiradi. Shunday ekan, generativ sun’iy intellekt asosidagi ta’limning ustuvor vazifasi inson tafakkurini almashtirish emas, balki uning mustaqil, ongli va mas’uliyatli faoliyatini qo‘llab-quvvatlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.
2. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. – URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693 (murojaat sanasi: 12.10.2026).
3. Kasneci E. et al. ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274. – DOI: https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274.
4. Dwivedi Y. K. et al. So What if ChatGPT Wrote It? Multidisciplinary Perspectives on Opportunities, Challenges and Implications of Generative Conversational AI for Research, Practice and Policy // International Journal of Information Management. – 2023. – Vol. 71. – Article 102642. – DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642.
5. OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. – Paris: OECD Publishing, 2023. – DOI: https://doi.org/10.1787/c74f03de-en.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.